

Origen de les col·leccions d'història natural

Yael Díaz-Acha, Vicent Vicedo (Consorci del Museu de Ciències Naturals de Barcelona), **Neus Ibáñez, Neus Nualart** (Institut Botànic de Barcelona) i **Josep Maria Camarasa** (Seminari d'Història de la Ciència Joan Francesc Bahí, Fundació Carl Faust)

Els gabinets de curiositats, en particular els creats per acadèmics i professionals de la medicina i l'apotecaria, incloïen, entre altres coses, herbaris, col·leccions de minerals i de fòssils (petrificacions, segons l'expressió de l'època), d'animals i de qualsevol altra mena de material o objecte que es pogués considerar una raresa.

Originalment, el terme herbari es feia servir per als llibres sobre plantes medicinals escrits durant l'edat mitjana, com el *The Old English Herbarium* escrit al segle X que tractava dels beneficis i les propietats curatives de les plantes. No va ser fins aproximadament l'any 1700 que aquest terme es va començar a usar per designar les col·leccions de plantes seques, que fins llavors s'havien anomenat *hortus siccus* (jardí sec), *hortus mortis* (jardí mort) o *hortus hyemalis* (jardí d'hivern). La primera col·lecció botànica de plantes seques i premsades conservades entre plecs de paper (el que entenem avui com a herbari) s'atribueix a Luca Ghini (1490-1556), professor de la Universitat de Bolonya i al seu deixeble Ulisse Aldrovandi (1522-1605). La pràctica de conservar plantes seques es va estendre de seguida i van aparèixer els primers manuals de recol·lecció i preparació (premsatge i assecatge de les plantes), com l'*Isagoges in rem herbarium libri duo*, escrit per Adriaan van de Spiegel (1578-1625) el 1603. L'objectiu original d'aquestes col·leccions no es coneix amb certesa i és possible que inicialment només servissin com a models per a la realització d'il·lustracions artístiques tot i que segurament, a la llarga, es van utilitzar principalment com a suport per reconèixer les

plantes, que eren, en l'època dels gabinets de curiositats, la font principal de medicaments.

Però, al llarg del segle XVII, les col·leccions de curiositats d'aquests professionals van començar a incloure objectes, tant del regne animal com mineral, no necessàriament vinculats a la matèria mèdica.

Des dels temps més remots, roques i minerals han desvetllat l'interès dels humans per tal de facilitar i millorar en múltiples aspectes la seva vida diària (armes, eines, penjolls, medicaments, cosmètics, construcció, etc.). Paral·lelament a aquests usos més pragmàtics va anar creixent l'interès per alguns d'aquests materials, ja fos per la seva bellesa, pel valor de canvi que se'ls atribuïa o fins i tot per finalitats més esotèriques. Els primers catàlegs de minerals i roques es van elaborar a l'Antic Egipte atesa la necessitat de transferir el coneixement sobre els materials i els seus usos (cosmètics i mèdics principalment) d'un erudit a un altre. Aquests coneixements es van anar estenent geogràficament i en el temps a les diferents civilitzacions (Assíria, Babilònia, Imperi Persa, Grècia, Roma), fins que a l'edat mitjana es van començar a escriure molts llibres dedicats a roques i minerals, classificats per les seves suposades propietats curatives o màgiques. El primer col·leccionista modern de minerals, Georgius Agrícola (1494-1555), no apareix fins al segle XVI, mentre contemporàniament, arran de les grans expedicions i descobriments, comencen a sorgir a Europa els primers gabinets de curiositats.

Pel que fa als fòssils, el seu interès i la seva consideració com a elements valuosos

és paral·lel al d'altres elements minerals i té una arrel molt profunda en el temps. Els elements que tenien una ressemblança amb organismes actuals, com gasteròpodes o bivalves, per exemple, més fàcilment identificables, eren sovint objecte de debats apassionats sobre el seu origen; en canvi, les restes d'organismes extints sense equivalents directes actuals no s'acabaven d'entendre i se'ls atorgaven, fins i tot, propietats màgiques. És molt conegut el cas de les *snake-stones* o pedres de serp, un element relativament comú en els gabinets de curiositats. A les *snake-stones* se'ls van arribar a atribuir propietats medicinals (Simmons, 2010) i es va considerar que podien curar, o fins i tot prevenir, les patologies derivades de les mossegades de serp. Actualment aquests elements es coneixen com a ammonits, uns mol·luscs cefalòpodes extints que van viure als oceans del Paleozoic i el Mesozoic. El nom provenia de la ressemblança d'alguns ammonits amb una serp enrotllada. Per aquestes suposades propietats mèdiques, els fòssils ja havien estat presents als prestatges dels alquimistes durant l'edat mitjana i ho van estar a les col·leccions dels posteriors gabinets de curiositats de destacats apotecaris i

metges. Fins que, al final del segle XVIII i el començament del XIX la paleontologia, fins llavors no desenvolupada com a ciència, va fer un salt endavant important amb els estudis dels científics francesos Jean Baptiste Lamarck i Georges Cuvier (Meléndez, 1988), i les col·leccions del que fins llavors s'anomenaven "pedres figurades" van assolir un estatus propi.

Pel que fa al regne animal, en els gabinets de curiositats del segle XVII ja eren un clàssic els trofeus de caça en forma de banyam de remugants salvatges o les preuades defenses d'unicorn marí, és a dir, de narval (*Monodon monoceros* L.), però aviat s'hi van ajuntar les petxines i altres animals marins, els ocells, les papallones i altres insectes –com a mostres dels pobladors de l'aire– i els animals terrestres, juntament amb les roques, els minerals, els fòssils i les terres, com a representants dels hàbitats de terra ferma. Mar, aire i terra es van utilitzar com a criteris de classificació dels objectes de les col·leccions (Pomian, 1987).

S'iniciava d'aquesta manera i amb aquest afany de col·leccionar l'emergència del que avui entenem per ciències naturals, que serien encara, durant molts anys, història natural.



Llibres a les golfes de la Masia de la Bleda. © CMCNB. Fotografia: Elvira Ferragut.



Llibres i objectes conservats a les golfes de la Masia de la Bleda. © CMCNB. Fotografia: Elvira Ferragut.